

Vadsbro kyrka

Vadsbro by 1:9, Vadsbro socken, Flens kommun,
Södermanlands län

Antikvarisk kontroll
Konservering och restaurering av altarpieces

Dag Forssblad

Vadsbro kyrka

Vadsbro by 1:9, Vadsbro socken, Flens kommun,
Södermanlands län

Antikvarisk kontroll
Konservering och restaurering av altaruspsats

Dag Forssblad

Rapport 2008:6

© 2008 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & Utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkiv.bibliotek@dll.se
www.sorlandsmuseum.se

Författare: Dag Forssblad, antikvarie
Omslagsbild: Altaruppsatsens norra dörr efter utförda konserveringsarbeten.
Foto Dag Forssblad, Sörmlands museum
Foto, där ej annat anges: Dag Forssblad, Sörmlands museum
Diarienummer: KN-KUS08-111

Allmänt kartmaterial: ©Lantmäteriverket. Ärende nr MS2006/01672

Nyköping 2008

Innehåll

INLEDNING	5
Sammanfattning av åtgärder	5
Historik	6
Altaruppsatsen	6
KULTURHISTORISKA VÄRDEN	7
UTFÖRDA ÅTGÄRDER	7
Skadebeskrivning före åtgärder	7
Restaureringsåtgärder	8
Historiska iakttagelser	9
Produkt- och materialval	10
BEDÖMNING AV UTFÖRDA ÅTGÄRDER	11
KÄLLFÖRTECKNING	13
Opublicerat material	13
Arkiv	13
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	13

1 Låget för Vadsbro kyrka är markerat med en röd cirkel.

INLEDNING

Bettna kyrkliga samfällighet ansökte den 28 november 2006 om tillstånd enligt Lag (1988:950) om kulturminnen mm (KML) att få konservera Vadsbro kyrkas altartavla i enlighet med ett åtgärdsprogram framtaget av konserveratorn Gabor Pasztor.

Länsstyrelsen i Södermanlands län beslutade med stöd av 4 kap 9 § Lag (1988:950) om kulturminnen mm (KML) att lämna tillstånd att utföra konservering av Vadsbro kyrkas altartavla. Villkor för beslutet var att konserveringen skulle utföras enligt alternativ 1 i åtgärdsprogrammet från Gabor Pasztor, Närkekonserveratorn AB, daterat 20060928. Arbetet skulle utföras under antikvarisk kontroll med Sörmlands museum som utförare. Konserveringsrapporten skulle vara rapporterad i skriftligt och vara tillställd Länsstyrelsen och Sörmlands museum senast 4 månader efter konserverings färdigställande.

Startmötet hölls den 25 oktober 2007. Närvarande var Gunnar Fredriksson och Anders Gustavsson, Bettna kyrkliga samfällighet, Gabor Pasztor och Per Molin,

Närkekonserveratorn AB och Dag Forssblad, Sörmlands museum.

Arbetena slutbesiktigades den 28 mars 2008. Närvarande var Gunnar Fredriksson och Anders Gustavsson, Bettna kyrkliga samfällighet, Gabor Pasztor, Närkekonserveratorn AB och Dag Forssblad, Sörmlands museum.

Sammanfattning av åtgärder

- Lösa trädetaljer limmades fast.
- Äldre transportsäkringar med japanpapper togs bort.
- Äldre lager med starkt gulnad färg togs bort.
- Dörrar, tavlor samt vissa dekorativa element monterades ner, emballerades och transporterades till Närkekonserveratorns ateljé i Örebro Länsmuseum.
- Viss retuscherings utfördes.
- Lös färg konserverades.

2 Altaruppsatsen efter avslutade konserveringsarbeten (Slm D09-655).

3 Flagnande färgskikt på en av pannåerna. Foto: Gabor Pasztor, Närkekonserveratorn.

4 Flagnande färgskikt på altaruppsatsens ramverk. Foto: Gabor Pasztor, Närkekonserveratorn.

Historik

Vadsbro kyrka uppfördes troligen under 1100-talet eller under 1200-talets första hälft. Kyrkan bör från början ha bestått av ett rektangulärt långhus med lägre och smalare kor i öster. Dess nuvarande form har tillkommit genom flera om- och tillbyggnader, varav en betydande påbörjades på 1620-talet av Erik Ryning och hans hustru Maria E Kurtzel. Vid denna ombyggnad revs den romanska östgaveln och tresidigt kor uppfördes.

År 1655 förlängdes kyrkan åt väster. Vidare tillkom det Ryningska gravkoret för familjen på Lagmansö, liksom sandstenportalerna vid kyrkans båda ingångar. Det Falkenbergiska gravkoret uppfördes 1691-1719, öster om det Ryningska, för ägarfamiljen till Hedenlunda herrgård vid Hedenlundasjön. Den medeltida sakristian revs år 1775 och ersattes med en korsarm innehållande sakristia och läktare.

Altaruppsatsen

Altaruppsatsen i barockstil är utförd i ek vid Johan Wendelstams ateljé år 1656. Den donerades till kyrkan av amiralen Erik Ryning och hans maka Maria Elisabet Kurtzel vid Lagmansö. Maria Elisabet Kurtzel, då på Sjösa, skänkte år 1674 en altaruppsats till Alla Helgona kyrka i Nyköping som är mycket större, men utförd med samma motiv och uppbyggnad. Altaruppsatsen i Alla Helgona kyrka har möjligen haft altaruppsatsen i Vadsbro kyrka som förebild.

Altaruppsatsen består av fem pannåmålningar, skulpturer och vikbara dörrar. Mittpartiets målningar föreställer nederst Herdarnas tillbedjan som predella. Den centrala tavlan är en kopia av Rubens målning Lansstöten i Antwerpens katedral. Den övre tavlan föreställer Himmelsfärden. På de vikbara dörrarna framställs på den norra sidan Evangelisten Johannes samt Gisslandet, och på den södra sidan framställs Moses med lagtavlorna samt Korsbärandet. Altaruppsatsen skulpturer föreställer små änglar, de fyra evangelisterna samt den uppståndne Kristus på världsklotet med segerfanan i handen.

Altaruppsatsen är målad med oljefärg samt mattförgyllt med bladguld och slagmetall. Färgsättningen på tavlorna, och på skulpturerna är till större delen ursprunglig, medan färgsättningen på ramverket är en senare övermålning/omförgyllning.

KULTURHISTORISKA VÄRDEN

I den kultuhistoriska karakterisering av Vadsbro kyrka som utfördes år 2006 lyftes altaruppsatsen fram som en viktig beståndsdel för upplevelsen av interiör: "Altaruppsatsen, predikstolen placerad i söder och gravkoren samt alla gravminnen och begravningsvapen är mycket framträdande resultat av donatorers beställningar till kyrkan och intresse av att manifesteras sin släkt på gårdarna Hedenlunda och Lagmansö".

UTFÖRDA ÅTGÄRDER

De åtgärder som utfördes finns presenterade i Närkekonserverns konserveringsrapport (Pasztor 2008). Nedanstående text är en sammanfattning av denna rapport.

Skadebeskrivning före åtgärder

Före konserveringen uppvisade altaruppsatsen kraftigt flagnande färgskikt framförallt på tavlorna. Färgflagningen kan bero på tidigare klimatväxlingar i kyrkorummet och delvis på den tjocka, gulnade ytbehandlingen, fernissan. Stora delar av altaruppsatsen var täckt av ytsmuts. Lösa dekorationsdetaljer fanns på flera ställen.

Nedmontering och transport

Dörrar, tavlor och vissa dekorationer monterades ner, emballerades och transporterades till Närkekonserverns ateljé i Örebro Länsmuseum.

Delarna återmonterades efter rengöring, retuschering och konservering. Tavlorna var ursprungligen fastspikade med handsmidda spikar. Spikarna drogs ut och ersattes vid återmonteringen med lika stora, rostfria träskruvar. Orsaken till detta val var att man ville undvika att orsaka oönskade vibrationer genom att slå in spikarna igen. Spikarna lades i ett kuvert som placerades på baksidan av altaruppsatsen.

Övriga delar av altaruppsatsen behandlades på plats från en lättmetallställning.

5 Altaruppsatsens övre tavla under rengöring. Foto: Gabor Pasztor, Närkekonservern.

6 En av de snidade träskulpturerna under rengöring. Foto: Gabor Pasztor, Närkekonservern.

7 Altartavlan före utförda konserveringsarbeten.
Foto: Gabor Pasztor, Närkekonserveratorn.

8 Altartavlan efter utförda konserveringsarbeten.
Foto: Gabor Pasztor, Närkekonserveratorn.

Konserveringsåtgärder

Lös färg konserverades med Acronal 300 D och MFK (Medium For Konsolidering, Lascaux).

Konserveringsmedlen penslades längs skadorna varefter kapillärkraften sög in limmet mellan underlagsmaterialet färgflagorna.

Målsättningen med konserveringen var att samtliga färgskikt, såväl ursprungliga som senare övermålningar, skulle fästas. En del av skålbildningen blev kvar.

Mycket omfattande, starkt flagnande färgskikt bakom pelarna på skåpsdörrar konserverades med Medium för Konsolidering. Flagorna säkrades först med tunt japanpapper som limmades fast mot ytorna med hjälp av cellulosalim.

Efter att den tillfälliga säkringen med japanpapper torkat penslades först med alifatnafta. Konserveringsmedel penslades eller sprutades sedan med injektionsspruta under flagorna.

Överflödigt konserveringsmedel löstes upp med aceton och tamponerades bort med bomull. Efter konserveringen avlägsnades kvarvarande ytsmuts genom dammsugning samt med hjälp av tvål lösning.

Lösa trädetaljer limmades fast med Cascol trälim. Lösa delar monterades upp efter att ca 3 mm diameter träpluggar satts fast i bakstycket och i de lösa delarna.

Restaureringsåtgärder

På övermålade ytor gjordes små framtagningsprover för att kunna avgöra den underliggande, ursprungliga färgsättningens omfattning och kvalitet. Från dessa prover konstaterades att den ursprungliga färgsättningen är välbevarad, förmodligen heltäckande. Det nuvarande färgsättningen avviker något från den ursprungliga men följer denna i stora drag avseende färg och ton. Minst övermålad är den övre tavlan med inramning föreställande Kristi Himmelfärd.

Tidigare transportsäkringar med cigarettpapper togs bort med saliv och lacknafta.

Starkt gulnad fennissa förtunnades på tavlorna med aceton.

Tavlorna fernissades före och efter retuscheringen med dammarfernissa löst i balsamterpentin.

Ramverket ytbehandlades med Paraloid B 72 löst i xylol och aceton (ca. 3% vikt lösning).

Retuscher utfördes med Paraloid B 72 som bindemedel och med torrpigment.

Under retuscheringen kompletterades saknade färgskikt så att ytskikt och färgsättning skulle likna omkringliggande ytor. Den norra skåpdörrens tavlor hade relativt omfattande övermålningar som retuscherades om.

Omfattning av restaureringen

Lös polykromi, ursprungliga och senare färgskikt, konserverades.

Med hjälp av framtagsprover undersöktes underliggande tidigare färgsättning.

Målsättning med restaureringen

Konservering, rengöring och retuschering, bevarande av nuvarande polykromi.

Historiska iakttagelser

I samband med konserveringsarbetena noterades att flagnande färgskikt vid flera tillfällen har konserverats med animaliskt lim och bivax. Vid det senaste tillfället säkrades de mest akuta skadorna med animaliskt lim och japanpapper. Större delen av altaruspsatsen målades vid detta tillfälle om med olje- och alkydoljefärg.

9 Skulpturen av Kristus före utförda konserveringsarbeten. Foto: Gabor Pasztor, Närkekonserveratorn.

10 Skulpturen av Kristus efter utförda konserveringsarbeten. Foto: Gabor Pasztor, Närkekonserveratorn.

11 Färgframtagningsprov på altaruppsatsens ramverk.
Foto: Gabor Pasztor, Närkekonserveratorn.

12 Färgframtagningsprov på altaruppsatsens ramverk.
Foto: Gabor Pasztor, Närkekonserveratorn.

Produkt- och materialval

Redovisade produkt- och materialval är hämtade från Närkekonserveratorns konserveringsrapport (Pasztor 2008).

Skyddsintäckning/Emballage

- Altardelen täcktes med flera skikt plastfolie.
- Målar- och silvertejp.

Konservering

- Till konservering av flagnande grundering, färg och förgyllningsskikt på altaruppsatsen användes Acronal 300 D (BASF inköpt genom Riksantikvarieämbetet) och LMKF Lascaux.

Rengöring

- Till rengöring av ytsmuts på oljefärgskikt användes tensiderlösning (tvållösning), saliv och ammonium-citrat.
- Rengöring och avlägsnande av rester av tidigare konserveringsmedel gjordes med Aceton (Alford & Cronholm Grosshandel AB, Box 11043, 161 11 Bromma).
- Rengöringsmedlen tillfördes med bomull, Miramar kemiskt ren Bomull, Gripen Linköping. Upplösta smuts- och övermålningsskikt torkades bort med bomull och en långfibrig pappersduk (Tork, SCA Hygiene products).

Retuschering

- Skador på oljefärgskikt samt mindre skador på förgyllningar på skulpturerna retuscherades med torrpigment (Alford & Cronholm Grosshandel AB, Box 11043, 161 11 Bromma) löst i Paraloid B72 (ethylmetacrilate polymer resin ; Kremer Pigments Inc., Elisabeth Street, NY 10012; Ditta Prof. Eligio Di Volo, Di Bruno
- Amorosi (Via Benvenuto Cellini, 55, 50020 Sambuca Val di Pesta (FI) Fax (055)8071798) löst i xylen och aceton. Glansvärdet anpassades till den omgivande ytan så att retuschererna på intet sätt kom att framstå som fläckar eller på annat sätt dominerade.
- Ytbehandling: Fernissa, Dammar, på tavlor. Paraloid B 72 på skulpturer.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Arbetena har utförts under antikvarisk kontroll och i samråd enligt Länsstyrelsens beslut och i enlighet med beslutsunderlagets åtgärdsprogram.

Konserveringen av Vadsbro kyrkas altarpuppssats har inneburit ökad kunskap om underliggande färglager, vilket kan ligga till grund för framtida diskussioner och eventuell framtagning av altarpuppssatsens ursprungliga färgställning. Konserveringsarbetena har säkrat altarpuppssatsens färglager och dess kulturhistoriska värden för framtiden, varför de härmed godkänns.

13 Altarpuppssatsens nedre, centrala parti efter utförda konserveringsarbeten (Slm D09-656).

14 Altarpuppssatsens övre, centrala parti efter utförda konserveringsarbeten (Slm D09-657).

15 En av altaruppsatsen snidade träskulpturer under rengöring. Foto: Gabor Pasztor, Närkekonseratorn.

KÄLLFÖRTECKNING

Opublicerat material

Pasztor, G. 2008. Konserveringsrapport beträffande altaruspsats från Vadsbro kyrka, Södermanland.

Arkiv

Sörmlands museums arkiv

Topografiskt arkiv

Forskningsarkiv

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Fastighetsuppgifter

Objekt: Vadsbro kyrka

Kommun: Flen

Fastighetsbeteckning: Vadsbroby 1:9

Socken: Vadsbro

Län: Södermanland

Stift: Strängnäs

Ekonomisk karta: 9G 7i

Författningsskydd

Lag (1998:950) om Kulturminnen m m

Kyrkor uppförda före utgången av år 1939 skyddas enligt 4 kap. 3 § Lag (1998:950) om kulturminnen mm (KML). Enligt denna lag ska alla kyrkobyggnader och kyrkotomter som tillhör Svenska kyrkan samt alla begravningsplatser vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. För byggnader och anläggningar som tillkommit före 1940 gäller att de inte på något väsentligt sätt får ändras utan Länsstyrelsens tillstånd. Detta tillståndskrav gäller också för vissa, särskilt utvalda byggnader och anläggningar som är yngre och som har höga kulturhistoriska värden. Kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde ska förvaras och vårdas väl. Varje församling ska föra en förteckning över sådana inventarier.

Projektrelaterad information

Beställare: Bettna Kyrkliga Samfällighet

Utförare: Närkekonserveratorn AB

Antikvarisk kontrollant: Dag Forssblad, Sörmlands museum

Övriga uppgifter

Länsstyrelsen i Södermanlands län, dnr 434-16808-2007

Sörmlands museum, Dnr KN-KUS08-111

Dokumentationsmaterial

Dokumentationsmaterial i form av arbetsmaterial och fotografier förvaras i Sörmlands museums arkiv, Nyköping.